

Editor: MIRCEA PETEAN

Coperta: OANA STEPAN

Descrierea CIP poate fi consultată pe site-ul Bibliotecii
naționale a României

Traducere după

*Dante und die europäische Literatur. Das Bild des
Menschen in der Struktur der Sprache,*
W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1963

© Ioan Milea

© Editura Limes, 2017, pentru prezenta versiune

Str. Snagov, 3/19

400420 Cluj-Napoca

Tel./fax: 0264/544109; 0723/194022

Email: edituralimes@yahoo.com

www.edituralimes.ro

ISBN 978-606-799-089-8

Theophil Spoerri

DANTE ȘI LITERATURA EUROPEANĂ

Imaginea omului în structura limbii

În românește de Ioan Milea

LIMES

2017

T

Tancredi, 88, 89, 91
Tasso, Torquato, 9, 86, 87, 88, 89,
90, 91, 92, 93, 94, 119, 291
Teilhard de Chardin, Pierre, 281,
282
Titus, 230, 235, 236, 238
Todi, Jacopone da, 138, 153
Toma din Aquino, Sfântul, 23, 53,
62, 81, 186, 200, 252, 270
Toma din Celano, 138

U

Uberti, Farinata degli, 64, 65, 68,
70, 72, 73, 165, 294
Ugolino della Gherardesca, 99,
100, 102

V

Valboa, Gonsalvo di, 270
Valéry, Paul, 30
Van Gogh, Vincent, 30
Venantius Fortunatus, 133

Ventadorn, Bernart de, 147
Verhaeren, Emile, 30
Verlaine, Paul, 40, 41
Vico, Giambattista, 36, 244, 245
Vigeois, Geoffroy de, 140
Virgiliu, 21, 22, 27, 38, 43, 45, 47,
63, 65, 66, 67, 69, 72, 77, 125,
126, 157, 158, 159, 160, 164,
165, 173, 178, 181, 182, 183,
184, 188, 189, 190, 196, 200
Vossler, Karl, 8, 76, 128, 170, 295

W

Walther von der Vogelweide, 171
Weber, Werner, 297
Wick, K., 286
Wölfflin, Heinrich, 10

Z

Zaharia, tatăl Sfântului Ioan
Botezătorul, 134
Zeltner-Neukomm, Gerda, 297,
299
Zonta, G., 293

Cuprins

Notă biobibliografică.....	5
Notă asupra traducerii.....	8
Cuvânt înainte.....	10
I. Rătăcirea	
1. <i>Ordinea din afară, ordinea dinlăuntru</i>	13
Dublul eșec al lui Dante: refuzul de a-l saluta al Beatricei și surghiunirea din Florența – Cele două armonizări artificiale: <i>Vita nuova</i> și <i>Convivio</i> – Întoarcerea de la subiectiv la obiectiv: <i>Divina Comedie</i>	
2. <i>Structură și poezie</i>	22
Wilhelm von Humboldt și Croce: problema limbii – Teoria lingvistică a lui Dante	
3. <i>Transformarea prin imagine</i>	28
Jaspers și Hocke – Arborele la Valéry, Verhaeren și Claudel – Karl Krolow și Gottfried Benn – Trei metafore ale lui Dante: Dante și Guillaume de Poitiers, Dante și Virgiliu, Dante și Verlaine	
4. <i>Legea infernului</i>	41
Verticala în jos: gaura și vârtejul – Rătăcirea: infernul ca structură tulburată de vina omului	
5. <i>În uraganul voluptății</i>	46

Francesca da Rimini și responsabilitatea poetică
a lui Dante

6. *Mlaștina mâhnirii*.....52
Genealogia depresiei – Melancolia la Dante și
Petrarca – Trezirea subiectivității
7. „*A acționa și a vorbi*”.....61
Păcatul împotriva comuniunii – Farinata degli
Uberti – Dante și Ariosto – Retragerea din
lumea istoriei în lumea poeziei
8. „*Încălcarea semnului*”.....76
Odisseu – Virtutea antică și cea creștină – Dante
și Tasso – Refugierea în interioritate și
deșteptarea muzicii – Piesa pastorală și
dezlănțuirea instinctului
9. *Precumpănirea forțelor exterioare*.....96
Infernul inferior – Ugolino în turnul foamei
împreună cu fiii săi – Giovanni Boccaccio și
romanul modern

II. Purificarea

1. *Muntele*.....114
Situația istorică: drumul pentru încoronarea la
Roma al Luxemburghezului – Peregrinarea ca
transformare
2. *Imagine și structură*.....117
Metaforele lui Dante și comparațiile lui Tasso
– Cele trei funcții ale cuvântului
3. *Casella cântărețul și Cato prevenitorul*.....121

Opoziția dintre poezie și căință – Mica legendă
a dansului – Cântecul de seară și liturghia

4. *Nașterea poeziei europene
din spiritul liturghiei*.....131
Imnul, *sequentia* și *sequentia* nouă – Guillaume
de Poitiers și deșteptarea cântecului
trubaduresc – Francisc din Assisi și *Cântecul
soarelui* – *Lauda* și versul lui Dante
5. *Drumul în sus*.....156
Urcarea pe munte a lui Dante și transformarea
lăuntrică – Reacția orizontalei împotriva
verticalei: Belacqua – Rătăcirea lui Petrarca și
minciuna Louisei Labé
6. *Drumul în jos*.....180
Iubire și cărmuire – Visul erotic – Reparația
față de Forese Donati – Puterea generatoare a
sufletului – Trecerea prin foc – Întâlnirea cu
Beatrice – Vina lui Dante – Sensul curăției –
Poezia ca mărturisire
7. *Trecerea în paradis*.....198
Chestiunea cărmuirii – Desprinderea de Florența

III. Ordinea

1. *Numai cel ce construiește lumea
cunoaște construcția lumii*.....202
Armonia cosmică – Armonia socială: Florența
și umanitatea. *De monarhia* a lui Dante –
Armonia personală: chemare către poet sau
limba drept „casă a Ființei”

2. <i>Intermezzo occidental</i>	216
Descartes și Pascal: <i>esprit géométrique</i> și <i>esprit de finesse</i> – Corneille și Racine – Orizontala interumanului și verticala misiunii universale	
3. <i>Dincolo de omenesc</i>	241
Giambattista Vico – Limba ca depărtare și apropiere – Limba ca zămislire – Mișcarea atmosferică – Mișcarea ca dans și muzică – Mișcarea luminii – Misterul transparenței – Insuficiența limbii – Convertirea – Întâlnirea cu Dumnezeu	
Acord final occidental	273
Reducția carteziană și rezervațiile absolutului – Rezervația gândirii: Martin Heidegger – Rezervația artei: Gottfried Benn, Ingeborg Bachmann, Rudolf Kassner, Friedrich Dürrenmatt – Rezervația Bisericii: Dietrich Bonhoeffer și Teilhard de Chardin – Ieșirea din rezervație: Frank Buchman – Metafora dantescă a mării	
Cuvânt de încheiere	289
Note	293
Indice de nume	301

„Dacă unii iubitori mistici ai artei, care consideră orice critică drept o disecție și orice disecție drept o distrugere a plăcerii, ar gândi consecvent, atunci «Ia te uită!» ar fi cea mai bună judecată artistică asupra celei mai onorabile opere de artă. Și chiar există critici care nici nu spun mai mult, doar că o fac mai pe larg.”

Friedrich Schlegel

„Orice lucru omenesc pe care oamenii l-au gândit, l-au vrut, l-au făcut și-l vor face vreodată pe pământ depinde de o adiere neliniștită; fiindcă toți am alerga încă de colo-colo prin păduri dacă această răsufare divină nu ar stărui pe buzele noastre ca un sunet magic.”

Johann Gottfried Herder

„Poate că mai înainte lucrurile stăteau astfel: un om mergea spre limită și acolo murea și începea viața veșnică. De la Iisus Christos încoace însă, limita, ca să spunem așa, ne însoțește și nimeni nu știe, în fond, când și unde începe viața veșnică.”

Rudolf Kassner

I. Rătăcirea

1. Ordinea din afară, ordinea dinlăuntru

Divina Comedie este relatarea autentică a unui om care a ajuns de la dezordine – a sa proprie și aceea a lumii – la ordine.

Dante Alighieri, născut la sfârșitul lui mai 1265, a trăit într-o epocă haotică. Viața sa însăși a stat sub semnul haosului.

Cel mai mare eveniment al tinereții sale a fost întâlnirea cu Beatrice. La nouă ani a văzut, pe străzile Florenței, o fată a cărei grație și noblețe l-a cutremurat în chipul cel mai profund. Când era de optsprezece ani, a ajuns să aibă o altă importantă întâlnire. O poezie îl făcuse, în acele zile, cunoscut, iar când Beatrice, însoțită de două nobile femei, a trecut pe lângă el pe stradă, i-a dat de înțeles, printr-un salut, că se bucură de bunăvoința ei. Faptul că distinsa Beatrice Portinari l-a salutat în public pe un tânăr de neam bun, dar cu o situație nu tocmai remarcabilă, era un eveniment pentru oraș.

În Florența, tot ceea ce era important și demn de pomenit avea loc pe stradă și la întrunirile publice. Treburile casnice rămâneau în umbră. În uriașul său poem, care este înțesat de figuri umane și de întâmplări concrete, Dante nu suflă o vorbă despre tatăl său și mama sa, nici despre nevastă

și copiii. Faptul că se căsătorise încă de timpuriu cu Gemma Donati și că avea trei copii, doi fii și o fiică, îl știm numai din alte relatări și din documente oficiale¹.

Viața publică era tărâmul pe care un om se făcea cunoscut drept ceea ce pretindea să fie și drept ceea ce era cu adevărat. Ea era locul unde, vorbind și făptuind, omul ieșea din sine și unde, în unitatea dintre vorbă și faptă, urma să se arate drept acel ceva unic care era prin naștere și menire.

Sfera intimității a pătruns abia mai târziu în domeniul literaturii, în primul rând prin Petrarca și Rousseau, și a dobândit prin aceasta extraordinara importanță pe care o are pentru noi, modernii. Spațiul deschis al lumii comunitare, în care oamenii își apăreau unul altuia față în față, vorbind și făptuind, a fost înlocuit de natură, care îi dă omului singur, ce se simte exclus din comunitate și izgonit din patrie, iluzia unei lumi care-l înțelege și îi răspunde.

În lumea vieții publice, care pentru Dante era determinantă, salutul pe stradă avea importanța rituală a unei consacării: erai primit, în fața tuturor, în cercul celor aleși. Și cu atât mai zdrobitor era când salutul era refuzat. Acest lucru s-a întâmplat când Dante, dus de natura sa senzuală, a încercat, în mod necuviincios, să aibă legături cu tot felul de fete și a mers până acolo încât a ajuns în gura lumii. În zadar a mai încercat să recâștige bunăvoința Beatricei. Întregul oraș se uita la felul cum Dante căuta, prin purtarea sa de om îndurerat, să schimbe atitudinea alesei femei. Faptul că ea a murit în 1290, la douăzeci și cinci de ani, a pus dintr-odată capăt poveștii.

Prietenia cu bine văzutul Guido Cavalcanti, căruia el îi câștigase favoarea tot prin primul său sonet – fiindcă și poezia era o afacere publică –, s-a rupt și ea. Dante se angajase pe atunci într-o crâncenă dispută plebeiană cu ruda sa Forese Donati. În murdarul schimb de sonete, Dante se leagă până și de nevasta lui Forese, Nella.

Într-un sonet care a trecut din mână în mână, Guido se dezicea public de Dante. „Îmi pare rău”, se spune în această poezie, „de spiritul tău ales și de înzestrările tale neobișnuite, care acum s-au dus... Dacă te vei lăsa pătruns mai adesea de prezentul sonet, poate că duhul rău care te hăituieste se va îndepărta de sufletul devenit josnic.” Un pasaj din acest sonet, din ale cărui tonalități severe răsună vechea prietenie, a devenit pentru Dante un semn al destinului: „Cu plăcere aș fi adunat toate poeziile tale.” Acesta era drumul ieșirii din umilință: de a edita cele mai bune poezii ale sale, care erau dedicate iubirii pure pentru Beatrice, de a lăsa celelalte poezii – galanterii înflăcărate față de alte femei –, și de a le plasa într-o relatare în proză care să le însoțească, o relatare a tuturor cochetărilor cu alte femei ca manevră de diversiune menită să ascundă opiniei publice iubirea sa unică pentru Beatrice.

Dar el a fost dus cu sine de însuși programul său. În mijlocul tuturor stratagemelor de ascundere și al tuturor autojustificărilor din *Vita nuova*, se ajunge la o ieșire. În clipa în care se eliberează de autopărtinirea sa subiectivă, îi apare nu numai sensul adevăratei iubiri, ci și legătura dintre cer, pământ și infern – o presimțire a *Divinei Comedii*.

Era însă o armonizare artificială, o ordine din afară. Lăuntric nemulțumit, el se îndreaptă spre o nouă activitate. Se avântă cu toată pasiunea în forfota politică a orașului său natal.

Situația din anul 1295 nu i-a fost favorabilă. Vechiul conflict dintre ghibellini și guelfi, dintre împărăția universală și specificul național italian trecuse în plan secund. În 1260, sub conducerea principelui Farinatadegli Uberti, ghibellini cunoscuseră, prin bătălia de la Montaperti, ultima lor mare victorie, dar în 1266, la Benevento, li s-a dat la cap definitiv. În rândul ghibelinilor s-au ivit noi dispute. De o parte stăteau magnații, împreună cu acel „popolo grasso” al bancherilor și al marilor negustori, care, cu sprijinul papei, duceau o politică războinică de expansiune. Lor li se opuneau „i popolani”, acel „popolo minuto” al meșteșugarilor și gospodarilor care era împotriva războiului, pentru că numai în vreme de pace pot înflori micul comerț și meșteșugul construcțiilor. Aceste conflicte politico-economico-sociale se amestecau cu vrajbele dintre familii, deosebit de aprige în Italia. În Florența, familia Donati era de partea magnaților, familia Cerchi de partea *popolani*-lor – cei dintâi numiți „albi”, iar cei din urmă „negri”.

Îndărățul tuturor acestor conflicte stătea însă, ca forță unificatoare însuflețită de pietatea franciscană și dominicană, spiritul comunei medievale. Acesta se manifestă cu măreție în sarcina care i se dă arhitectului Arnolfo di Lapo: el urmează să construiască la Florența un dom care să semene cu o mare inimă în care să sălășluiască sufletul cetățenilor, plini cu toții de aceeași mare voință. Iar în 1289 Florența își eliberase

țărâniea, cu o motivație ce amintește de *Declarația drepturilor omului*: libertatea este un drept inalienabil, care nu poate fi îngrădit de bunul-plac al altcuiva.

Acest curent democratic era în folosul *popolani*-lor. Încă de la începutul anilor optzeci ei au obținut ca nobilii să nu mai poată ocupa nicio funcție politică. Prior putea să devină numai cel ce aparținea unei bresle. Dar încă din anul 1295 această reglementare a fost făcută iluzorie: o simplă înscriere într-un registru de breaslă era de ajuns pentru a face cu putință accesul la funcțiile publice.

Dante a folosit acest prilej și s-a înscris în breasla medicilor și spișterilor, care cuprindea și profesiile libere. Important este că el s-a plasat de partea albilor, împotriva celor din familia Donati, cu care era înrudit. În fond, prin aceasta el era pentru spiritul vechii Florențe, împotriva ideii de putere capitalistă care își făcea apariția pe atunci. Astfel a ajuns ca, în anul jubiliar 1300, din 15 iunie până la 15 august, să se afle, ca unul dintre cei șase priori, printre autoritățile cele mai înalte. Numai că, prin politica sa, el îl stârnise pe cel mai periculos dușman, pe ruda sa, demonicul Corso Donati, în spatele căruia se afla cel mai puternic și mai violent papă din Evul Mediu târziu: Bonifaciu al VIII-lea, din spița romană a Caetanilor.

Încă de la sfârșitul lui 1301 a venit contralovitura. Pentru a statornici „pacea” la Florența, papa l-a chemat pe fățarnicul frate al regelui Franței, Carol de Valois. Acesta a depus un jurământ solemn că ambele grupuri vor avea parte de dreptate, la care florentinii l-au lăsat să intre în oraș. Primul lucru pe care l-a făcut a fost să dea orașul pe mâna turbatului de Corso Donati. Împotriva familiei Cerchi s-a

declanșat omorul, batjocura și jaful. După șase zile de anarhie s-a instaurat un regim care săvârșea în continuare răzburarea cu mijloacele legii. La 27 ianuarie a căzut sentința împotriva lui Dante, „datorită sustragerii banului public, veniturilor ilegale, extorcării nerușinate, fie în bani, fie în lucruri.” Mai întâi a fost exilat, apoi condamnat la moartea prin foc.

Aceasta era cea mai grea lovitură pe care o putea primi Dante. Până la moartea sa, în anul 1321, el a suferit din pricina acestei răni. Și în acest caz el încearcă însă mai întâi o armonizare artificială. Alcătuieste planul unei mari opere. Vrea ca, în paisprezece canțone morale, cu un comentariu amănunțit, să creeze o sumă a științei din vremea sa. Împreună cu introducerea, urmau să fie cincisprezece tratate având trei sute de capitole. Uriașa operă urma să se numească *Convivio*, *Banchetului*. Cu toată genialitatea lui Dante, ceea ce ne întâmpină peste tot aici este latura ieftină, superficială a gândirii medievale. Acesteia îi corespunde unda de subiectivitate îndurerată ce străbate primele trei cărți. Într-un loc, Dante se scuză că vorbește prea mult despre sine. Când omul ajunge să fie făcut de rușine și să fie defăimat, el trebuie, în mod necesar, pentru a se justifica, să vorbească despre sine. Așa a procedat și Boethius în veșnica ocară a exilului său. Cuvântul „exil” îl răscolește atât de mult pe dinăuntru încât este nevoit să-și verse focul într-o izbucnire tânguitor-disperată: „Întrucât cetățenilor Florenței, cea mai mândră și mai vestită fiică a Romei, le-a plăcut să mă alunge din dulcele ei sân [...], rătăcitor, aproape cerșetor, am ajuns mai peste tot unde se întinde această limbă, arătând, fără voia mea, urgia sorții mele [...], am fost cu adevărat ca o

corabie fără pânze și fără cârmă, mânăta spre cele mai felurite porturi și guri de vărsare și țărături de vântul uscat pe care-l emană sărăcia ...”

Așa cum *Vita nuova* este însoțită de poezii ce dovedesc o pasiune nestăpânită, pe care Dante o neagă în textul oficial, tot așa în umbra *Banchetului* se nasc poezii – dedicate unei „doamne de piatră” –, în ale căror forme monomaniac-crispate se descarcă o rece furtună a dorințelor. Într-o scrisoare către protectorul său Moroello Malaspina, Dante relatează în cuvinte emoționate despre o pasiune care dat peste el ca o furtună: „Ea a distrus”, spune el, „lăudabilul meu plan de a renunța la femei și la cântecele de dragoste și a alungat în chip mârșav acele strădanii pline de râvnă ale gândirii care mi-au dezvăluit lucruri cerești și pământești și, în cele din urmă, pentru ca sufletul meu să nu se poată apăra mai mult, mi-a înlănțuit liberul arbitru, astfel încât să nu mă mai pot întoarce la ceea ce voiam...”

Însă și aici, ca în *Vita nuova*, își face apariția răsturnarea de la subiectiv la obiectiv. Abia dacă ne credem urechilor când auzim cum Dante schimbă tonul în al patrulea tratat. Vedem acest lucru deja în felul cum i se adresează Florenței: „O, sârmanul, jalnicul meu oraș natal [...], ce milă de tine mă cuprinde de fiecare dată când citesc sau scriu ceva ce se referă la ordinea socială.”

Cel ce vorbește aici este un nou Dante, iar ceea ce l-a transformat într-atât este o iluminare de care a avut parte pe când se apuca să explice amănunțit, în acest al patrulea tratat, noțiunea de noblețe. Putem chiar observa cu claritate lovitura de fulger, fiindcă noua cunoaștere țâșnește pe

neșteptate în mijlocul unei constatări colaterale. De fapt, el vrea să arate cât de insuficientă este noțiunea de noblețe a lui Frederic al II-lea. În acest context negativ, dă peste el dintr-odată cunoașterea importanței ordinii sociale omenești, pe care împăratul o poate garanta prin autoritatea sa:

„Într-adevăr, autoritatea imperială își are temeiul adânc în legea comunității omenești, care este rânduită într-un scop, adică întru viața fericită, la care însă nimeni nu poate ajunge fără ajutorul altuia, întrucât omul are nevoie de multe lucruri, pe care unul singur nu le poate produce. De aceea spune Filosoful că omul este de la natură o ființă socială. Și așa cum, pentru întreținerea sa, omul are nevoie de comunitatea apropiată a familiei sale, tot așa nicio casă nu poate exista fără vecinii săi: altfel ar duce lipsă de multe, ceea ce ar fi o piedică pentru atingerea fericirii. Și, întrucât vecinii nu se pot întreține ei înșiși în toate, ei au nevoie pentru întreținerea lor de întregul oraș. Orașul însă are nevoie, pentru apărarea și dănuirea sa, de alianță cu orașele din jur, iar așa se formează regatul. Dar, întrucât sufletul omenesc nu se mulțumește cu o stăpânire limitată a pământului, ci, așa cum știm din experiență, este însetat de glorie, nu se poate să nu se iște neînțelegeri și războaie între regat și regat, care înseamnă suferințe pentru orașe, și prin orașe pentru vecini, și prin vecini pentru case, și prin case pentru oameni, iar astfel fericirea este împiedicată. De aceea lumea întregă trebuie neapărat scăpată de aceste războaie și de cauzele lor și, pe cât îi este dat neamului omenesc, să existe o monarhie, adică să aibă o singură stăpânire și *un singur* stăpânitor, care, întrucât are totul și nu-și mai poate dori nimic, îi va ține pe regi în granițele regatelor lor, astfel încât între ei să domnească pacea, pace în care orașele își află liniștea, și în această liniște

vecinii se iubesc, și în această iubire casele își satisfac orice nevoie, care, satisfăcută, omul trăiește fericit; fiindcă pentru asta s-a născut.” (*Banchetul IV, 4*)

În acest pasaj se observă felul cum, cu o bucurie aproape copilărească, Dante urcă și coboară treptele și cum îl leagă pe aproapele, pe om și fericirea sa, de ceea ce este mai vast, de marea comunitate a tuturor în lume.

Pornind de la cutremurata înțelegere a implicării sociale a insului, el este atins, ca de un foc din cer, de o iluminare după alta: instituirea divină a autorității imperiale ca o garanție a ordinii drepte în rândul oamenilor și popoarelor, măreția Romei și a heraldului măreției romane, Virgiliu, decăderea Italiei datorită influenței lăcomiei și setei de înavuțire distrugătoare de țară.

Cunoașterea acestor lucruri avea ceva nemaipomenit de eliberator pentru Dante, pentru că ea îi arăta că nu este singur în nenorocirea sa și că în soarta sa personală acționa un sens mai înalt. Gândul cârmuirii era legătura obiectivă dintre încurcătura în care se afla și dezordinea lumii. Cârmuirea împăratului dăduse greș, de aceea oamenii s-au răătăcit, de aceea s-a destrămat mândrul imperiu roman, de aceea în rândul indivizilor și a popoarelor domnea lupoaica lăcomiei. Lumea întregă era în dezordine, omenirea întregă trăia, pentru a spune astfel, în exil.

Așa a învățat Dante să-și abată privirea de la propria-i suferință și așa a ajuns să vadă marile conexiuni ale istoriei. Gândul împărăției a devenit pentru el simbolul ordinii sociale, steaua călăuzitoare a politicii sale, speranța în propriul său viitor, posibilitatea întoarcerii sale în patrie. Viziunea cârmuitorului care conduce și orânduiește totul a

devenit punctul arhimedic prin care el a mutat din loc o lume a devălmășiei și rătăcirii.

El a abandonat acest *Convivio*. Liricul și autorul de tratate s-a copt, devenind poet epic. De la autoreprezentare el a ajuns la privirea asupra lumii.

Astfel, el începe să scrie *Divina Comedie*. Și, în timp ce o scrie, privește lumea ca un pictor care pictează un peisaj. Este un peisaj infernal. Peste tot este același întuneric, aceeași mizerie. Oameni dezordonați într-o lume dezordonată. Insul este încolțit de senzualitatea lui de panteră, de trufașa sete de mărire a unui leu. Societatea este distrusă de o lăcomie de lup. Virgiliu apare ca vestitorul salvatorului ce va să vină, a ogarului lui Dumnezeu, cel care urmează să alunge lupoaica. Totul este însă doar sugerat în mod obscur.

Lui Dante îi este dat să audă că, pentru a ajunge la țintă, trebuie să facă un ocol prin împărăția lumii de dincolo. Cum el se sperie și se descurajează, Virgiliu îl vestește că Beatrice a coborât din cer în infern pentru a-l ruga să fie ajutorul și călăuză lui Dante. Astfel, lucrul cel mai înalt se leagă de lucrul cel mai apropiat. Știm că nu avem de-a face cu „intenția lăudabilă” al unui subiect ales, ci cu un proces obiectiv având o valoare supraindividuală. Inițiativa poveștii vine de la o altă dimensiune decât cea umană. Mișcarea de jos în sus nu este posibilă decât pentru că mai întâi are loc mișcarea de sus în jos. Așa se face că Dante își începe drumul prin infern.

2. Structură și poezie

În clipa în care ne vedem dintr-odată în fața întregului *Divinei Comedii* ne dăm seama ce acțiune este aceea de a vrea

să pătrunzi într-o construcție de o asemenea monumentală unitate.

Chiar ca formă, ea este un prototip al celei mai pure structuri: cele trei împărății – infernul, purgatoriul, paradisul – se înscriu în imaginea ptolemeică a lumii. În jurul globului pământesc, aflat în centru, se rotesc sferele cerești asemenea unor învelișuri cristaline. Sub suprafața locuită a pământului se deschide înfiorătoarea pâlnie a infernului. În partea opusă, lui îi corespunde muntele purgatoriului, care se înalță din mare. Fiecare dintre cele trei împărății este împărțită în de trei ori câte trei trepte. Acestui lucru îi urmează schema multiplu eșalonată a păcatelor, a gradelor de purificare și a binecuvântărilor. Și aceeași lege constructivă armonică se răsfrânge în cele de trei ori câte treizeci și trei de cânturi, care, împreună cu prologul, rotunjesc poemul lumii la o sută de cânturi, întregul fiind străbătut de la început până la sfârșit de fluentul tact de trei al terținelor – o îmbinare perfect articulată, armonioasă în sine însăși, în care fiecare punct poate fi în orice moment determinat precis în relația sa cu întregul, ceea ce Dante obișnuiește să și facă mereu în amănunțitele circumscrieri astronomice; fiindcă este important să știi unde te afli și ce ceas a bătut. Dar și în ce privește conținutul *Divina Comedie* este, aidoma lucrării *Summa theologiae* a lui Toma din Aquino, o construcție ideatică ce are o arhitectonică cristalină, expresie desăvârșită a culturii medievale unitare, în care limpezimea gândirii grecești, voința romană de construcție și credința creștină s-au rotunjit într-un întreg.